УДК 314.174: 331.101.262
DOI: 10.31891/2307-5740-2018-262-5(1)-175-181

ВАСИЛЬЄВА О. О.
Запорізький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Визначено роль впровадження інновацій в аграрне виробництво для підвищення конкурентних позицій української економіки, сформульовано вимоги до інноваційного розвитку аграрних підприємств. Встановлено, що формування людського капіталу відбувається в умовах демографічної кризи, подолання якої можливе за рахунок розвитку сільських територій, відродження соціальної сфери села, поліпшення умов праці, зростання доходів сільського населення, впровадження обґрунтованої демографічної політики на регіональному та державному рівнях.

Ключові слова: аграрне виробництво, інновації, трудовий потенціал, людський капітал, демографічна ситуація, демографічна криза, міграція.

VASYLYEVA O.
Zaporizhia National Technical University, Ukraine

SOCIO-DEMOGRAPHIC ASPECTS OF INNOVATIVE LABOR POTENTIAL'S FORMATION IN THE AGRARIAN SPHERE OF THE REGION ECONOMY

The article notes that the competitive positions of the Ukrainian agro-industrial complex in the world food markets can be ensured by implementing an innovative approach in organizing of the agricultural production, that leads to the need of the formation of the innovative labor potential. It states that the driving force of the formation and development of the innovation and knowledge economy is a human capital. Investments into the human capital determine the tendency of labor potential to the innovation. Demographic processes have a significant influence on the economy, politics, culture and international relations, that forms a demographic base of labor potential. The demographic situation in the rural areas of the Zaporizhia region and Ukraine is characterized by depopulation, which occurs due to both natural population reduce and external labor migration, and due to a decrease of the coefficient of vitality, a high demo-economic burden, and a progressive aging of the population. Due to deterioration in the socio-economic situation the external labor migration has been intensified. An armed conflict in the East of Ukraine in recent years has contributed to the revitalization of internal and external migrations. The low opportunities for self-employment and professional development, inadequate remuneration for work, and high levels of corruption and crime in Ukraine are indicated as the factors of the external labor migration. The spread of migration sentiments is due to deformations and contradictions in wages. The level of wages in the agricultural sector of Ukraine remains one of the lowest among economic activities for many years. Such differentiation in wages leads to deformation of the motivational factors in the agrarian sphere and hinders the vocational guidance of young people towards to the development of the agricultural sector on an innovative basis. It is concluded that overcoming the demographic crisis is possible due to the development of the rural areas, the revival of the social sphere of the village, the improvement of working conditions, the growth of incomes of the rural population, and the development of the justified demographic and migration policies at the regional and state levels.

Keywords: agrarian production, innovations, labor potential, human capital, demographic situation, demographic crisis, migration.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Аграрний сектор України сьогодні є пріоритетною галуззю, оскільки визначає продовольчу безпеку держави, формує експортний потенціал, саме йому належить стратегічно важлива роль у системі міжнародної спеціалізації української економіки. Конкурентні позиції українського агропромислового комплексу на світових продовольчих ринках можуть бути забезпечені шляхом реалізації інноваційного підходу в організації сільськогосподарського виробництва, що зумовлює необхідність формування інноваційного трудового потенціалу, здатного забезпечити такий підхід відповідно до тенденцій вітчизняного та світового розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних чинників формування, відтворення та розвитку трудового потенціалу та категорії «людський капітал» зробили такі вітчизняні вчені, як Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, О.А. Грішнова [1], Е.М. Лібанова [2], А.М. Колот [3], Н.А. Мазур [4], С.Р. Пасєка [5, 6], С.І. Пирожков [7], М.В. Семикіна [8], Л.В. Шаульська [9], К.І. Якуба [10] та інші.

Так, Л.В. Шаульська вказує на проблему низької резистентності сформованого трудового потенціалу до наслідків економічної та політичної кризи, необхідність розробки відповідних заходів для подолання дисбалансу на ринку праці за рахунок оптимізації якісних та кількісних характеристик ресурсів праці [9, с.18]. Н.А. Мазур в процесі аналізу поглядів різних вчених-економістів на категорію «трудовий потенціал» виділяє декілька підходів до формулювання його змісту та визначає категорію «трудовий потенціал людини інноваційного типу» як сукупність здібностей людини для використання у трудовій діяльності [4, с.174].

Представник демографічного підходу до визначення сутності трудового потенціалу С.І. Пирожков

акцентує увагу на сукупності демографічних, соціальних та духовних характеристик трудо-активного населення, що можуть бути реалізовані в умовах досягнутого розвитку продуктивних сил [7]. Д.П. Богиня, В.В. Онікієнко та ін. також пропонують під час оцінки трудового потенціалу враховувати демографічний підхід, використовуючи показники чисельності населення як потенційний ресурс живої праці. О.А. Грішнова, розглядаючи трудовий потенціал, використовує концепцію людського капіталу й зазначає, що, оскільки саме людина є носієм людського капіталу, важливим є аналіз та прогноз чисельності працездатного населення [1, с.15].

М.В. Семикіна наголошує на необхідності інноваційної трансформації ринку праці, необхідності підвищення вимог до освітньо-професійного розвитку працівників, формування інноваційного трудового потенціалу в аграрному секторі [8, с.62]. С.Р. Пасєка пропонує в регіональних стратегіях розвитку виділити окремий блок питань щодо подолання диспропорцій у компонентній структурі трудового потенціалу, деталізувавши дерево цілей за окремими напрямами, у тому числі урегулювання демографічних процесів на селі [6, с.125].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на значні здобутки наукової спільноти у вивченні питань формування трудового потенціалу, необхідність впровадження інновацій в аграрній сфері економіки зумовлює потребу у поглибленому дослідженні впливу демоекономічних параметрів сільського населення на формування інноваційного трудового потенціалу аграрного сектору.

Мета статті полягає в аналізі соціально-демографічних аспектів формування інноваційного трудового потенціалу аграрного сектору економіки на прикладі Запорізького регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільний розвиток агропромислового комплексу України, інтеграція його у світове сільське господарство пов’язані з удосконаленням існуючої моделі розвитку аграрного виробництва, підвищенням ефективності використання матеріальних та людських ресурсів, створенням інноваційного клімату у сфері аграрного виробництва. Одним із найбільших і важливих секторів економіки Запорізької області є аграрний комплекс, який формує основну частину продовольчих ресурсів і має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки. Розвиток сільського господарства Запорізької області знаходиться під впливом ресурсного потенціалу, до складу якого входять людські ресурси. Саме людський капітал є рушійною силою формування й розвитку інноваційної економіки та економіки знань.

Інновації – процес та результат постійного оновлення в усіх сферах підприємництва, причому це не тільки технічні і технологічні ресурси, але й усі зміни, що сприяють покращенню діяльності підприємств аграрної сфери: зростання продуктивності праці, підвищення рівня ефективності та рентабельності виробництва, поліпшення умов праці та добробуту працівників, вдосконалення соціально-трудових відносин [11, с. 91]. Інноваційна діяльність аграрних підприємств здійснюється за різними типами інновацій, серед яких організаційно-управлінські, техніко-технологічні, виробничі, соціальні та культурні, суб’єктами яких виступають «носії інновацій», люди, задіяні в аграрному виробництві. Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначені вимоги до учасників ринку інноваційних продуктів та технологій, ключовими з яких є формування високого рівня людського капіталу та інтелектуального потенціалу агропромислового виробництва. Інвестиції в людський капітал, а саме: в освіту, підвищення кваліфікації, охорону здоров'я, доступ до інформації, якість життя, стан умов праці визначають сприятливість трудового потенціалу до інновацій [12, с.11].

Уявлення про трудовий потенціал збагачувалися завдяки науковим дослідженням представників різних наукових шкіл і підходів: соціально-демографічного, трудоресурсного, політекономічного, соціально-етнічного, ментально-ціннісного, системного та інших. В сучасній економіці трудовий потенціал розглядається як можливість найефективнішого використання економічно активного населення через цілеспрямований вплив на його кількісні та якісні параметри: демографічні, соціально-економічні, ідейно-моральні. Трудовий потенціал відображає як чисельність носіїв здатних до праці, так і їх освітньо-кваліфікаційні характеристики та тривалість участі у суспільній праці [13, с.8].

Аграрне виробництво розвивається під впливом багатофакторного зовнішнього середовища, яке являє собою сукупність взаємопов’язаних чинників прямої та опосередкованої дії. Чинниками прямої дії є споживачі, конкуренти, постачальники, а також інституціональні механізми. До чинників опосередкованої дії відносять політичну ситуацію в країні, міжнародні зв'язки, розвиток інновацій, соціально-економічні детермінанти (демографічні, освіта, рівень зайнятості). Вважаємо, що формування інноваційного трудового потенціалу аграрного сектору є найбільш чуттєвим до останньої групи чинників [14, с.208].

Демографічна ситуація є одним із визначальних факторів людського розвитку, що визначає структурні характеристики суспільства. Демографічні процеси значно впливають на економіку, політику, культуру та міжнародні відносини, формуючи демографічну базу трудового потенціалу, в свою чергу демографічна ситуація є наслідком соціально-економічних та політичних змін [15, с. 294].

Останнім часом демографічна ситуація в Україні та Запорізькій області, зокрема, характеризується як кризова, має місце глибоке порушення пропорцій відтворення населення, особливо це стосується сільської місцевості: відбувається стрімке скорочення та постаріння сільського населення, що зумовлює обмеження бази відтворення трудового потенціалу села. Аналізуючи динаміку кількості сільського

населення Запорізької області, можна констатувати різке його зменшення та зниження частки у загальній кількості (табл. 1). Чисельність сільського населення Запорізької області станом на 1 січня 2018 року становить 391,7 тис. осіб, а за період 2001–2018 рр. вона скоротилась на 82,1 тис. осіб, що становить 17 %. Середньорічне скорочення сільського населення в досліджуваному періоді становило близько 4,5 тис. осіб, що свідчить про негативний розвиток демографічної ситуації в Запорізькій області. Прогнозована кількість сільського населення області у 2020 році становить 393 тис. осіб, тобто зменшиться на 17 % у порівнянні з 2001 роком.

Таблиця 1

Чисельність наявного населення Запорізької області за роками (на 1 січня відповідного року), тис. осіб

Роки	Наявне населення			У % до всього населення	
	Всього	Міське	Сільське	Міське	Сільське
2001	1948,6	1474,8	473,8	75,7	24,3
2005	1877,2	1427,7	449,5	76,1	23,9
2010	1811,7	1391,6	420,1	76,8	23,2
2011	1801,3	1385,2	416,1	76,9	23,1
2012	1791,7	1379,3	412,4	77,0	23,0
2013	1785,2	1375,7	409,6	77,1	22,9
2014	1775,8	1369,0	406,8	77,1	22,9
2015	1765,9	1362,3	403,6	77,1	22,9
2016	1753,6	1353,8	399,9	77,2	22,8
2017	1739,5	1343,0	396,5	77,2	22,8
2018	1723,2	1331,5	391,7	77,3	22,7

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики [16]

Станом на 01.01.2018 р. частка сільського населення Запорізької області складала 22,7 % (України - 30,7 %), регіон займає 5 місце в державі за рівнем урбанізації, після областей, де частка сільського населення ще нижча: Донецької (9,2 %), Луганської (13 %), Дніпропетровської (16,2 %) та Харківської (19,1 %).

Здоров'я та довголіття є необхідною й першочерговою базою будь-якого виду економічної активності населення, а в умовах постаріння населення та робочої сили роль якісних чинників у формуванні й нарощуванні трудового потенціалу набуває ще більшої ваги [2, с. 99]. Однією з найважливіших характеристик демографічної ситуації є природний рух населення, що визначається народжуваністю та смертністю. Динаміка відтворення сільського населення України та Запорізької області представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Народжуваність, смертність та природний приріст сільського населення України та Запорізької області за роками (на 1 січня відповідного року), на 1000 осіб наявного населення

Роки	Україна			Запорізька область		
	кількість живонародженних	кількість померлих	природний приріст, скорочення (–)	кількість живонародженних	кількість померлих	природний приріст, скорочення (–)
2001	8,7	18,6	-9,9	8,0	19,8	–11,8
2005	9,4	20,5	-11,1	8,7	21,1	–12,4
2010	11,9	18,6	-6,7	11,0	19,3	–8,3
2011	12,1	17,7	-5,6	11,3	19,0	–7,7
2012	12,6	17,7	-5,1	12,0	18,3	–6,3
2013	12,3	17,7	-5,4	11,9	18,1	–6,2
2014	12,2	18,1	-5,9	11,7	19,1	–7,4
2015	11,3	18,0	-6,7	10,6	19,0	–8,4
2016	10,8	17,6	-6,8	10,0	18,6	-8,6
2017	10,6	17,5	-6,9	9,7	18,5	-8,8
2018	9,9	17,3	-7,4	9,0	18,5	-9,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики [16, 17]

Загальні коефіцієнти смертності в Україні є одними з найбільш високих у світі, рівень смертності сільського населення перевищує над міським. Загальний коефіцієнт природного приросту населення України за 2017 рік був від'ємним і становив – 5,1 %, а для сільської місцевості – 7,4 %, що обумовлене дещо вищою народжуваністю у сільській місцевості (9,9 % у порівнянні з 9,2 % для міських поселень), але

значно вищою смертністю сільського населення: загальний коефіцієнт смертності у сільській місцевості становив 17,3 % проти 13 % для міських поселень.

В Запорізькій області демографічна ситуація ще складніша: загальний коефіцієнт смертності у сільській місцевості за 2017 рік становив 18,5 %, скорочення сільського населення регіону останніми роками відбувається значно інтенсивніше, ніж в цілому в Україні. Протягом двох останніх десятиліть має місце системне скорочення населення України, у тому числі сільського, оскільки коефіцієнт життєвості (співвідношення кількості народжень та смертей) менший від одиниці (рис. 1).

З 2005 до 2012 року спостерігалась позитивна тенденція до зростання коефіцієнта життєвості, але економічна та політична кризи, геостратегічні заворушення в східних регіонах країни змінили оптимістичний прогноз природного приросту сільського населення на песимістичний. Соціально-економічними детермінантами депопуляції сільського населення виступають зниження рівня життя та посилення його диференціації, поширення бідності, безробіття, обмежений доступ до якісного медичного обслуговування, нерозвиненість сільських територій.

Системне зменшення кількості сільського населення, що має місце останнім часом, стає значною перешкодою для формування та відтворення інноваційного трудового потенціалу аграрного сектору.

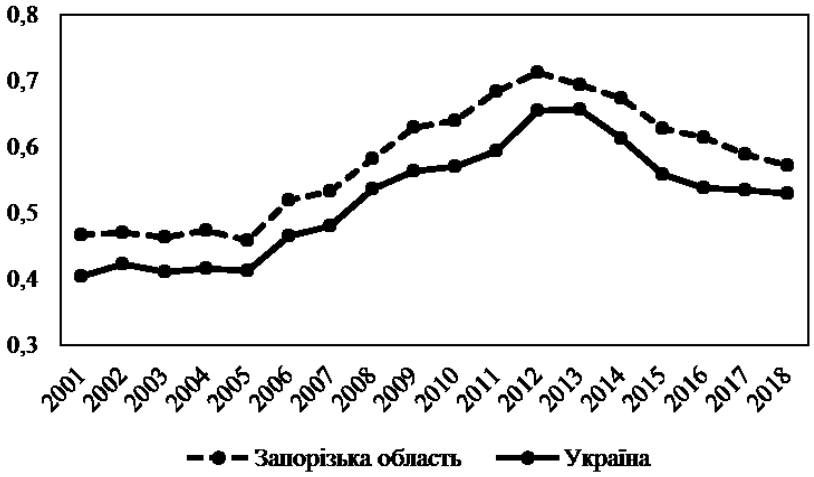

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта життєвості сільського населення [16, 17]

В селах України спостерігається надзвичайно високе демоекономічне навантаження, де кожний працездатний має утримувати більше, ніж одного непрацездатного. Демографічне навантаження на 1000 осіб у віці 16-59 років для сільської місцевості України становить 698 осіб, з них 396 – особами у віці 60 років і старше, для сільських жителів Запорізької області – 702 та 410 осіб, відповідно [16, 17]. Україна входить до тридцяти «найстаріших» країн світу за часткою населення у віці понад 60 років, причому рівень постаріння сільського населення вищий, ніж міського, хоча, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, у сільському населенні сформувалась тенденція до омолодження з огляду на консервативні погляди щодо демографічної (дітородної) поведінки [18, с.25]. Основними причинами сучасного зростання демоекономічного навантаження виступають низька народжуваність, висока смертність у працездатному віці та трудова міграція.

Міграція є важливим демографічним чинником, що безпосередньо впливає на сферу трудового потенціалу села. Негативна дія міграції має подвійний вплив: поточний – змінює вікову структуру наявного населення, та перспективний – мігрують працездатні особи репродуктивного віку. Унаслідок погіршення соціально-економічної ситуації в країні активізувалась зовнішня трудова міграція, що посилилась за рахунок недосконалої соціальної сфери, скорочення мережі підприємств інфраструктури села, особливо для дітей та молоді, пожвавленню внутрішніх та зовнішніх міграцій сприяв збройний конфлікт на Сході України. Посилення міграційних настанов молоді на отримання освіти за кордоном, працевлаштування (інколи навіть не за отриманою спеціальністю), зумовили тенденцію до скорочення частки молоді, яка виходить на ринок праці, порівняно зі старшими віковими групами зайнятого населення [2, с. 110]. На жаль, для України освітня міграція не характеризується циркулюючими явищами, тобто після отримання освіти, випускники закордонних вишів практично не повертаються в Україну, ця частина трудового потенціалу втрачається назавжди. Серед причин зовнішньої трудової міграції зазначають низькі можливості для самозайнятості та професійного розвитку, неадекватна винагорода за працю, високий рівень корупції та злочинності в Україні [19, с.159]. Мігрантами здебільше стають молоді, енергійні, кваліфіковані працівники – представники економічно активного населення у віці до 40 років, до сучасних мігрантів відносять осіб найбільш економічно продуктивних груп, які володіють певною кваліфікацією, тобто освітньо-кваліфікаційна структура сільського населення погіршується за рахунок тих працівників, які мають невисокі шанси працевлаштування за кордоном.

Поширення міграційних настроїв обумовлені деформаціями та протиріччями в оплаті праці.

Останнім часом відбувається зростання нерівності доходів, в процесі розподільних відносин власники людського капіталу отримують менше, ніж власники інших видів капіталу (фінансового, фізичного). А.М. Колот звертає увагу на зростання диференціації робочої сили, асиметричності між результатами діяльності та отримуваними доходами й посилення поляризації економічно активного населення за можливістю доступу до суспільних благ [3, с.30].

Сільське господарство можна віднести до ринку робочих місць, що потребують середньої та нижчої за середню кваліфікації робочої сили. Навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою має місце стагнація заробітної плати працівників, що належать до середнього і нижчого за середній класу [3, с.31]. Рівень заробітної плати у галузі сільського господарства України багато років залишається одним з найнижчих серед видів економічної діяльності: у за 2017 рік середня заробітна плата аграріїв України складала 6057 грн, у Запорізькій області цей показник був ще меншим і не набагато перевищував мінімальну заробітну плату – 4823 грн (рис. 2).

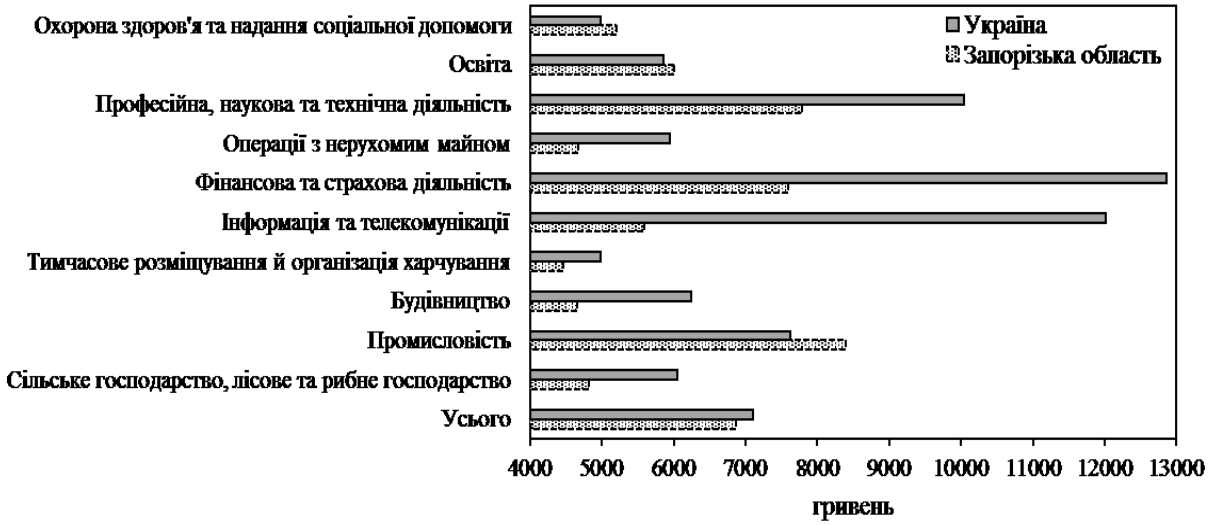

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата за деякими видами економічної діяльності у 2017 році [16, 17]

Така диференціація в оплаті праці серед видів економічної діяльності призводить до деформації мотиваційних чинників в аграрній сфері й перешкоджає профорієнтації молоді у бік розбудови аграрного сектору на інноваційних засадах.

До чинників, що перешкоджають упровадженню інновацій в аграрному секторі відносять недостатній рівень підготовки персоналу у сфері інноваційного менеджменту. Еволюція техніко-технологічних характеристик агарного виробництва, його технічна модернізація висувають певні вимоги до інноваційного розвитку кадрового потенціалу. Постійне професійне вдосконалення та набуття нових компетенцій забезпечуються освітою впродовж життя та використанням електронних засобів навчання («е-освіта»). Для старіючого сільського населення освітньо-професійна гнучкість ускладнена: з віком знижуються здатність до засвоєння та оновлення знань, використання сучасних інформаційних технологій, сприйнятливість інновацій. Прогресуюче старіння населення знижує якість робочої сили через вікові хвороби та стани, село втрачає репродуктивну складову.

У зв’язку із ситуацією, що характеризує сучасний стан людського капіталу, підтримуємо висновки К.І. Якуби та інших дослідників щодо необхідності інвестицій в людський капітал: витрат суспільства на формування як фізичних параметрів (народження дітей, охорона здоров’я, соціальна допомога), так і якісних показників (освіта всіх рівнів, професійний розвиток), що повинно бути пріоритетним напрямом державної політики [10, с.151]. В умовах демографічної кризи особливої уваги потребують інвестиції в підвищення якісних характеристик носіїв людського капіталу [20, с.74].

Отже, для формування інноваційного трудового потенціалу аграрного сектору в умовах кризи потребує розробки на всіх рівнях (державному, територіальному, мікроекономічному) дієвої стратегії антикризового управління з метою стабілізації демографічної ситуації, що склалась у сільській місцевості [1, с.15]. У демографічному аспекті: посилити стимулювання народжуваності населення з подальшим утримуванням позитивних тенденцій; здійснювати протидію міграційному відтоку населення з метою недопущення надмірних втрат соціально-трудового потенціалу – особливо економічно активного населення сільських територій та носіїв високого інтелектуального потенціалу [5, с.115].

Висновки. Сучасна демографічна ситуація у сільській місцевості Запорізького регіону характеризується депопуляцією, що відбувається як за рахунок природного скорочення, так і зовнішньої трудової міграції, зниженням коефіцієнта життєвості, прогресуючим старінням населення. Інноваційний розвиток трудового потенціалу села відбувається в умовах демографічної кризи, подолання якої можливе за

рахунок розвитку сільських територій, відродження соціальної сфери села, поліпшення умов праці, підвищення її фондоозброєності, зростання доходів сільського населення до рівня, не нижче середнього в сферах економічної діяльності, впровадження обґрунтованої демографічної, у тому числі міграційної, політики на регіональному та державному рівнях. На нашу думку, подальші дослідження в цьому напрямі повинні бути зосереджені на розробці стратегії формування, збереження та розвитку трудового потенціалу аграрного сектора, що відповідає вимогам нової економіки.

Література

1. Грішнова О., Дмитрук С. Людський капітал в умовах кризи: оцінка і пошук можливостей збереження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 5. С. 11–16.

2. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку: монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2016. 328 с.

3. Колот А.М., Герасименко О.О. Інститути зайнятості і доходів в новій економіці: глобальні тренди. Проблеми економіки та політичної економії. 2018. № 1. С. 8–35.

4. Мазур Н.А., Дуда Г.Б. Теоретичні аспекти дослідження сутності категорії "трудовий потенціал". Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2015. Вип. 12(1). С. 166–174.

5. Пасєка С.Р. Інноваційний розвиток соціально-трудового потенціалу регіону: інституціональні основи. Фінансовий простір. 2013. № 1. С. 111–115.

6. Пасєка С.Р. Соціально-трудовий потенціал регіону: оцінка стану з позицій потреб модернізації економіки регіону. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. 2012. Вип. 1. С. 120–127.

7. Пирожков С. И. Трудовий потенциал в демографическом измерении. К.: Наукова думка, 1992. 173 с.

8. Семикіна М.В., Красножон Н.С. Вплив інноваційного розвитку на процес сегментації ринку праці в умовах глобалізації. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 1. С. 59–62.

9. Шаульська Л.В., Лаушкін О.М. Проблеми і перспективи формування нової якості трудового потенціалу. Економіка і організація управління. 2014. Вип. 1–2. С. 13–18.

10. Якуба К.І. Вартість людського капіталу та його вимір. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2015. № 1–2. С. 130–133.

11. Бухало О.В. Вплив інноваційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2015. Вип. 2(1). С. 90–95.

12. Васильєва О.О. Еволюція поглядів на працю та людський капітал. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 21(1). С. 9–12.

13. Васильєва О.О. Людський капітал в агропромисловому комплексі. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 7–11.

14. Васильєва О.О. Соціально-економічне середовище формування трудового потенціалу аграрних підприємств. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ». 2012. Вип. 1, Т. 3. С. 207–212.

15. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.

16. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області. URL: http://www.zp.ukrstat.gov.ua (дата звернення 12.09.2018).

17. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 12.09.2018).

18. Населення України. Імперативи демографічного старіння. Київ: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. 288 с.

19. Гунченко М.В. Дослідження профілю та чинників трудової міграції населення України. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2017. Т. 22, Вип. 10. С. 158–161.

20. Обіход С.В., Мельничук О.П. Чинники впливу на людський капітал в умовах трансформації соціально-трудових відносин. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 3(1). С. 68–75.

References

1. Hrishnova O., Dmytruk S. Liudskyi kapital v umovakh kryzy: otsinka i poshuk mozhlyvostei zberezhennia. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. 2015. Vyp. 5. S. 11–16.

2. Liudskyi rozvytok v Ukraini. Innovatsiini vydy zainiatosti ta perspektyvy yikh rozvytku: monohrafiia / za red. E. M. Libanovoi. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2016. 328 s.

3. Kolot A.M., Herasymenko O.O. Instytuty zainiatosti i dokhodiv v novii ekonomitsi: hlobalni trendy. Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii. 2018. № 1. S. 8–35.

4. Mazur N.A., Duda H.B. Teoretychni aspekty doslidzhennia sutnosti katehorii "trudovyi potentsial". Ekonomichni nauky. Ceriia: Oblik i finansy. 2015. Vyp. 12(1). S. 166–174.

5. Pasieka S.R. Innovatsiinyi rozvytok sotsialno-trudovoho potentsialu rehionu: instytutsionalni osnovy. Finansovyi prostir. 2013. № 1. S. 111–115.

6. Pasieka S.R. Sotsialno-trudovyi potentsial rehionu: otsinka stanu z pozytsii potreb modernizatsii ekonomiky rehionu. Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnoho instytutu ekonomiky i upravlinnia. Seriia 1: Ekonomika. 2012. Vyp. 1. S. 120–127.

7. Pyrozhkov S. Y. Trudovyi potentsyal v demohrafycheskom yzmerenyy. K.: Naukova dumka, 1992. 173 s.

8. Semykina M.V., Krasnozhon N.S. Vplyv innovatsiinoho rozvytku na protses sehmentatsii rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2014. № 1. S. 59–62.

9. Shaulska L.V., Laushkin O.M. Problemy i perspektyvy formuvannia novoi yakosti trudovoho potentsialu. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia. 2014. Vyp. 1–2. S. 13–18.

10. Iakuba K.I. Vartist liudskoho kapitalu ta yoho vymir. Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy. 2015. № 1–2. S. 130–133.

11. Bukhalo O.V. Vplyv innovatsiinoi diialnosti na rozvytok resursnoho potentsialu ahrarnykh pidpryiemstv. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika. 2015. Vyp. 2(1). S. 90–95.

12. Vasylieva O.O. Evoliutsiia pohliadiv na pratsiu ta liudskyi kapital. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky. 2016. Vyp. 21(1). S. 9–12.

13. Vasylieva O.O. Liudskyi kapital v ahropromyslovomu kompleksi. Prychornomorski ekonomichni studii. 2016. Vyp. 11. S. 7–11.

14. Vasylieva O.O. Sotsialno-ekonomichne seredovyshche formuvannia trudovoho potentsialu ahrarnykh pidpryiemstv. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats. Mariupol: DVNZ «PDTU». 2012. Vyp. 1, T. 3. S. 207–212.

15. Melnychuk D.P. Liudskyi kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naselennia: monohrafiia. Zhytomyr: Polissia, 2015. 564 s.

16. Ofitsiinyi sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti. URL: http://www.zp.ukrstat.gov.ua (data zvernennia 12.09.2018).

17. Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. URL: www.ukrstat.gov.ua (data zvernennia 12.09.2018).

18. Naselennia Ukrainy. Imperatyvy demohrafichnoho starinnia. Kyiv: VD «ADEF-Ukraina», 2014. 288 s.

19. Hunchenko M.V. Doslidzhennia profiliu ta chynnykiv trudovoi mihratsii naselennia Ukrainy. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomika. 2017. T. 22, Vyp. 10. S. 158–161.

20. Obikhod S.V., Melnychuk O.P. Chynnyky vplyvu na liudskyi kapital v umovakh transformatsii sotsialno-trudovykh vidnosyn. Herald of Kfmelnytskyi National University. Economical sciences. 2016. № 3(1). S. 68–75.

Рецензія/Peer review: 25.09.2018 Надрукована/Printed: 02.11.2018
Рецензент: д. е. н., проф. Прушківський В. Г.